IQTIDORLI TALABALAR BILAN ISHLASHDA MENTORLIK TEXNOLOGIYASINING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Sattarova Muhabbat Alijanovna
Mustaqil izlanuvchi
E-mail: sattarovamuhabbat361@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.21350750

Annotatsiya. Mazkur maqolada iqtidorli talabalar bilan ishlashda mentorlik texnologiyasining pedagogik imkoniyatlari, uning nazariy asoslari va oliy ta'lim tizimidagi amaliy ahamiyati tahlil qilingan. Mentorlik texnologiyasining iqtidorli talabalarning intellektual salohiyati, ilmiy-tadqiqotchilik kompetensiyasi, kreativ fikrlashi, kasbiy motivatsiyasi hamda shaxsiy rivojlanishiga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, Finlandiya oliy ta'lim tizimida qo'llanilayotgan mentorlik tajribasi tahlil qilinib, uni O'zbekiston oliy ta'lim tizimiga moslashtirish imkoniyatlari asoslangan. Tadqiqot natijasida iqtidorli talabalarni qo'llab-quvvatlashda mentorlik texnologiyasining samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.
Kalit so'zlar: iqtidorli talabalar, mentorlik texnologiyasi, mentor, pedagogik qo'llab-quvvatlash, oliy ta'lim, individual rivojlanish, ilmiy-tadqiqotchilik faoliyati, kreativ fikrlash, kompetensiyaviy yondashuv, Finlandiya tajribasi.

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические возможности технологии наставничества в работе с одарёнными студентами, её теоретические основы и практическое значение в системе высшего образования. Проанализировано влияние наставничества на развитие интеллектуального потенциала, исследовательских компетенций, креативного мышления, профессиональной мотивации и личностного роста одарённых студентов. Особое внимание уделено опыту системы высшего образования Финляндии и возможностям его адаптации в системе высшего образования Узбекистана. По результатам исследования разработаны научно-практические рекомендации по повышению эффективности технологии наставничества при сопровождении одарённых студентов.
Ключевые слова: одарённые студенты, технология наставничества, наставник, педагогическая поддержка, высшее образование, индивидуальное развитие, исследовательская деятельность, креативное мышление, компетентностный подход, опыт Финляндии.

Abstract. This article explores the pedagogical potential of mentoring technology in supporting gifted students in higher education. It examines the theoretical foundations of mentoring and its impact on students' intellectual development, research competencies, creative thinking, professional motivation, and personal growth. The study also analyzes mentoring practices in the Finnish higher education system and discusses the possibilities of adapting this experience to the higher education system of Uzbekistan. Based on the findings, scientific and practical recommendations are proposed to enhance the effectiveness of mentoring technology in supporting gifted students.
Keywords: gifted students, mentoring technology, mentor, pedagogical support, higher education, individual development, research competence, creative thinking, competency-based approach, Finnish experience.

Kirish. Bugungi kunda oliy ta’lim tizimida iqtidorli talabalarni aniqlash, ularning intellektual salohiyatini rivojlantirish va ilmiy faoliyatini qo‘llab-quvvatlash ta’lim siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Raqamli iqtisodiyot va innovatsion taraqqiyot sharoitida zamonaviy jamiyat yuqori malakali, kreativ fikrlaydigan va ilmiy izlanish olib borishga qodir mutaxassislarga ehtiyoj sezmoqda. Shu bois iqtidorli talabalar bilan ishlashning samarali pedagogik texnologiyalarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biridir.

Iqtidorli talabalarni qo‘llab-quvvatlashning samarali vositalaridan biri mentorlik texnologiyasi hisoblanadi. Mentorlik talabaning kasbiy, ilmiy va shaxsiy rivojlanishini individual qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan uzluksiz pedagogik jarayon bo‘lib, unda tajribali pedagog yoki mutaxassis talabaning qobiliyatlarini rivojlantirish, ilmiy izlanishlarga yo‘naltirish va kasbiy faoliyatini rejalashtirishda maslahat hamda amaliy ko‘mak beradi. Mazkur yondashuv talabaning mustaqil fikrlashi, tadqiqotchilik kompetensiyasi, liderlik qobiliyati va innovatsion salohiyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xususan, Finlandiya oliy ta’lim tizimida mentorlik texnologiyasi individual ta’lim trayektoriyasi, ilmiy rahbarlik, akademik maslahat va reflektiv ta’lim bilan uzviy bog‘langan holda tashkil etilgan bo‘lib, iqtidorli talabalarni qo‘llab-quvvatlashning samarali mexanizmlaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Ushbu tajribani O‘zbekiston oliy ta’lim tizimiga moslashtirish iqtidorli talabalarning ilmiy va kasbiy salohiyatini rivojlantirish, ta’lim sifatini oshirish hamda raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Shu munosabat bilan mazkur maqolada iqtidorli talabalar bilan ishlashda mentorlik texnologiyasining pedagogik imkoniyatlari, uning afzalliklari hamda oliy ta’lim tizimida qo‘llash istiqbollari ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili. Iqtidorli talabalar bilan ishlash va ularning intellektual salohiyatini rivojlantirish masalasi pedagogika fanining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda ilmiy adabiyotlarda iqtidorli talabalarni qo‘llab-quvvatlashning samarali vositalari sifatida mentorlik, tyutorlik, individual ta’lim trayektoriyasi va kompetensiyaviy yondashuv alohida e’tirof etilmoqda. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, mentorlik texnologiyasi talabalarning ilmiy-tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirish, kasbiy motivatsiyasini kuchaytirish hamda shaxsiy rivojlanishini ta’minlashda muhim pedagogik vosita hisoblanadi.

Sharq pedagogik tafakkurida ham ustoz-shogird an’analari shaxs kamolotining asosiy omillaridan biri sifatida talqin qilingan. Abu Nasr Forobiy ilm olish jarayonida tajribali ustozning o‘rni beqiyos ekanligini ta’kidlab, bilimni egallash jarayonida maslahat, yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish va shaxsiy namuna tarbiyaning muhim vositasi ekanligini asoslab bergan. Uning qarashlari bugungi kunda mentorlik texnologiyasining nazariy asoslari bilan uyg‘unlashadi [1].

Abu Ali ibn Sino ta’lim jarayonida individual yondashuv, o‘quvchining qobiliyatini hisobga olish va muntazam pedagogik qo‘llab-quvvatlash zarurligini ta’kidlagan. Mutafakkirning fikricha, har bir shaxsning tabiiy imkoniyatlarini rivojlantirish ustozning bilimdonligi, tajribasi va tarbiyaviy ta’siriga bog‘liq. Ushbu yondashuv zamonaviy mentorlik texnologiyasining asosiy tamoyillaridan biri hisoblanadi [2].

Abdulla Avloniy pedagog va tarbiyachining yosh avlod kamolotidagi mas’uliyatini alohida e’tirof etgan. Olim ta’lim jarayonida o‘quvchini qo‘llab-quvvatlash, mustaqil fikrlashga undash, ma’naviy va intellektual rivojlanishiga ko‘maklashish zarurligini qayd etadi. Mazkur g‘oyalar bugungi kunda oliy ta’lim tizimida mentorlik faoliyatini samarali tashkil etishning muhim pedagogik asoslaridan biri bo‘lib xizmat qiladi [3].

Zamonaviy xorijiy tadqiqotlarda Kathy E. Kram mentorlikni shaxsning kasbiy va psixologik rivojlanishini qo‘llab-quvvatlovchi uzoq muddatli hamkorlik jarayoni sifatida tavsiflaydi. Uning tadqiqotlariga ko‘ra, mentorlik talabaning kasbiy o‘sishi, ilmiy faolligi,

o‘ziga bo‘lgan ishonchi va akademik muvaffaqiyatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Mentor va mentee o‘rtasidagi samarali hamkorlik iqtidorli talabalarning salohiyatini to‘liq namoyon etish imkonini yaratadi [4].

Lois J. Zachary mentorlikni zamonaviy ta’lim tizimining samarali pedagogik texnologiyalaridan biri sifatida baholab, uning asosiy vazifasi talabaning mustaqil rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash, reflektiv fikrlashni shakllantirish va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishdan iborat ekanligini ta’kidlaydi. Olim mentorlik jarayonida hamkorlik, ishonch va muntazam muloqotning muhimligini ilmiy jihatdan asoslab beradi [5].

Finlandiya ta’lim tizimini tadqiq qilgan Pasi Sahlbergning ilmiy ishlarida mentorlik va akademik maslahat tizimi talabalarning individual rivojlanishini ta’minlovchi muhim mexanizm sifatida e’tirof etiladi. Olimning ta’kidlashicha, Finlandiya oliy ta’lim muassasalarida mentorlik individual ta’lim trayektoriyasi, ilmiy-tadqiqot faoliyati va akademik erkinlik bilan uzviy bog‘langan holda amalga oshiriladi. Natijada talabalarning ilmiy salohiyati va kasbiy kompetensiyalari izchil rivojlanadi [6].

OECD tomonidan ishlab chiqilgan **Learning Compass 2030** konsepsiyasida ham talabalarning uzluksiz rivojlanishini ta’minlashda mentorlik, hamkorlikda o‘qitish, refleksiya va individual pedagogik qo‘llab-quvvatlash muhim omillar sifatida e’tirof etilgan. Mazkur konsepsiyada mentorlik talabalarning mustaqil ta’lim olish kompetensiyasini rivojlantirish, hayot davomida o‘qishga tayyorlash va innovatsion fikrlashini shakllantirishning samarali vositasi sifatida baholanadi [7].

Sharq mutafakkirlarining ustoz-shogird an’analari, zamonaviy mentorlik nazariyalari hamda Finlandiya oliy ta’lim tizimi tajribasi mentorlikning talabalarning ilmiy, kasbiy va shaxsiy rivojlanishidagi muhim o‘rnini tasdiqlaydi. Ushbu ilmiy yondashuvlar O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida mentorlik texnologiyasini takomillashtirish uchun mustahkam nazariy-metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Materiallar va usullar. Mazkur tadqiqotda iqtidorli talabalar bilan ishlashda mentorlik texnologiyasining pedagogik imkoniyatlari nazariy va qiyosiy-pedagogik jihatdan o‘rganildi. Tadqiqotning metodologik asosini shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv, tizimli tahlil hamda uzluksiz kasbiy rivojlanish tamoyillari tashkil etdi. Tadqiqot materiallari sifatida iqtidorli talabalar bilan ishlash, mentorlik texnologiyasi, pedagogik qo‘llab-quvvatlash va Finlandiya oliy ta’lim tizimiga oid ilmiy monografiyalar, Scopus va Web of Science bazalarida nashr etilgan ilmiy maqolalar, xalqaro tashkilotlar, xususan OECDning tahliliy hisobotlari hamda O‘zbekiston oliy ta’lim tizimini rivojlantirishga oid me’yoriy-huquqiy hujjatlardan foydalanildi.

Tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy-pedagogik tahlil, analiz va sintez, umumlashtirish, induksiya hamda deduksiya usullaridan foydalanildi. Shuningdek, Finlandiya oliy ta’lim muassasalarida qo‘llanilayotgan mentorlik modeli, individual ta’lim trayektoriyasi, akademik maslahat tizimi, ilmiy rahbarlik va reflektiv yondashuvning pedagogik imkoniyatlari o‘rganilib, ularni O‘zbekiston oliy ta’lim tizimiga moslashtirish imkoniyatlari tahlil qilindi. Olingan ilmiy natijalar asosida mentorlik texnologiyasining iqtidorli talabalar intellektual salohiyatini rivojlantirish, ilmiy-tadqiqotchilik kompetensiyalarini shakllantirish va kasbiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashdagi o‘rni baholanib, amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tadqiqot muhokamasi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, mentorlik texnologiyasi iqtidorli talabalar bilan ishlashning eng samarali pedagogik vositalaridan biri hisoblanadi. Mentorlik jarayoni talabaning ilmiy, kasbiy va shaxsiy rivojlanishini uzluksiz qo‘llab-quvvatlashga xizmat qilib, uning intellektual salohiyatini to‘liq namoyon etish uchun qulay pedagogik muhit yaratadi. Tahlillar shuni tasdiqladiki, mentor va talaba o‘rtasidagi samarali

hamkorlik talabaning mustaqil fikrlashi, ilmiy-tadqiqotchilik kompetensiyasi, kreativ yondashuvi hamda kasbiy motivatsiyasining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Finlandiya oliy ta’lim tizimi tajribasi mentorlik texnologiyasining amaliy samaradorligini yaqqol namoyon etadi. Mazkur tizimda mentorlar talabalarni o‘quv jarayoniga moslashtirish, individual ta’lim trayektoriyasini shakllantirish, ilmiy izlanishlarga jalb etish va kasbiy rivojlanishini rejalashtirishda faol ishtirok etadi. Natijada talabalar o‘z qobiliyatlarini erkin namoyon etish, innovatsion loyihalarda ishtirok etish hamda ilmiy faoliyatda yuqori natijalarga erishish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Mentorlikning uzluksizligi talabaning rivojlanish dinamikasini muntazam kuzatish va zarur pedagogik yordamni o‘z vaqtida ko‘rsatishga xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida ham mentorlik texnologiyasini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida rivojlantirish zarur. Xususan, mentorlikni individual ta’lim trayektoriyasi, kompetensiyaviy baholash, ilmiy-tadqiqot faoliyati va raqamli ta’lim texnologiyalari bilan integratsiyalash iqtidorli talabalarni qo‘llab-quvvatlash samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, professor-o‘qituvchilarning mentorlik kompetensiyalarini rivojlantirish, mentorlik faoliyatini tizimli tashkil etish va uning natijalarini muntazam monitoring qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari mentorlik texnologiyasi iqtidorli talabalar bilan ishlashning samarali pedagogik mexanizmlaridan biri ekanligini tasdiqladi. Ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatdiki, mentorlik talabaning intellektual salohiyatini rivojlantirish, ilmiy-tadqiqotchilik kompetensiyalarini shakllantirish, kreativ fikrlashini qo‘llab-quvvatlash va kasbiy rivojlanishini ta’minlashda muhim o‘rin tutadi. Mentor va talaba o‘rtasidagi muntazam hamkorlik talabaning mustaqil ta’lim olishga bo‘lgan motivatsiyasini kuchaytiradi hamda uning individual imkoniyatlarini to‘liq namoyon etishiga xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida Finlandiya oliy ta’lim tizimida qo‘llanilayotgan mentorlik modeli iqtidorli talabalarni qo‘llab-quvvatlashning samarali amaliyoti sifatida tahlil qilindi. Mazkur tizimning asosiy afzalligi individual ta’lim trayektoriyasi, akademik maslahat, ilmiy rahbarlik va reflektiv yondashuvning o‘zaro integratsiyalashgan holda tashkil etilishidadir. Ushbu mexanizmlar talabalarning ilmiy izlanishlarga faol jalb etilishi, kasbiy kompetensiyalarining rivojlanishi hamda innovatsion fikrlash qobiliyatining shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Olingan natijalar asosida O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida mentorlik texnologiyasini yanada takomillashtirish zarurligi asoslandi. Xususan, mentorlik faoliyatini individual ta’lim trayektoriyasi, kompetensiyaviy baholash, raqamli ta’lim texnologiyalari va ilmiy-tadqiqot faoliyati bilan uyg‘unlashtirish iqtidorli talabalarni qo‘llab-quvvatlash samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, professor-o‘qituvchilarning mentorlik kompetensiyalarini rivojlantirish va mentorlik faoliyatini tizimli tashkil etish ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Umuman olganda, mentorlik texnologiyasi iqtidorli talabalarning ilmiy, kasbiy va shaxsiy rivojlanishini ta’minlaydigan innovatsion pedagogik yondashuv sifatida oliy ta’lim tizimida alohida ahamiyat kasb etadi. Finlandiya tajribasining ilg‘or jihatlarini milliy ta’lim tizimiga moslashtirish esa iqtidorli talabalarni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish, raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash hamda oliy ta’limning xalqaro sifat ko‘rsatkichlarini oshirish uchun muhim ilmiy-amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Forobiy, A.N. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.
2. Ibn Sino, A.A. Donishnoma. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2011.
3. Avloniy, A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.

4. Kram, K.E. *Mentoring at Work: Developmental Relationships in Organizational Life*. – Glenview, IL: Scott, Foresman and Company, 1985.
5. Zachary, L.J. *The Mentor's Guide: Facilitating Effective Learning Relationships*. – San Francisco: Jossey-Bass, 2012.
6. Sahlberg, P. *Finnish Lessons 2.0: What Can the World Learn from Educational Change in Finland?* – New York: Teachers College Press, 2015.
7. OECD. *OECD Learning Compass 2030*. – Paris: OECD Publishing, 2019.